

Ramowa koncepcja stałej wystawy w Krzemionkach

IDEA:

PREZENTACJA FENOMENU PRADZIEJOWYCH KOPALŃ KRZEMIENIA PASIASTEGO PRZEZ PRYZMAT EPOKI NEOLITU W UJĘCIU REGIONALNYM I EUROPEJSKIM

ORGANIZACJA WYSTAWY:

Stała wystawa archeologiczna w Muzeum Archeologicznym i Rezerwacie „Krzemionki” będzie składać się z kilku części, które razem mają zapoznać zwiedzającego zarówno z samymi kopalniami krzemienia jak i czasami, w których one powstały. Poszczególne części: wystawa główna w budynku muzeum, wystawa w pawilonie „Zenon”, elementy na trasie podziemnej oraz wystawa w pawilonie „Stefan” będą kolejnymi odsłonami narracji poświęconej Krzemionkom i będą się nawzajem uzupełniać. Odrębnym elementem będzie ekspozycja w domku archeologów.

WYSTAWA GŁÓWNA W BUDYNKU MUZEUM

Wystawa zostanie podzielona na trzy podstawowe części. Pierwsza i najmniejsza pełniła będzie funkcję wprowadzającą, dwie kolejne to główne działy ekspozycji.

Część 1. Prolog – wprowadzenie:

W pierwszej części wystawy, w specjalnie wydzielonej sali, zwiedzający zapoznają się z epoką neolitu w szerszym, europejskim kontekście. W sposób zwięzły, za pomocą obrazów, zdjęć, filmów i plansz przedstawiony zostanie rys epoki, a więc czym był neolit europejski i jaka była jego geneza oraz uwarunkowania naturalne rozwoju społeczeństw neolitycznych (klimat, fauna i flora, krajobraz, surowce). Rozwój cywilizacji na przestrzeni ostatnich tysiącleci epoki kamienia zostanie pokazany poprzez prezentację sztandarowych zjawisk dokonania człowieka w epoce, takich jak gospodarka, technika, kultura czy wynalazki. Aby widz w pełni zrozumiał epokę, w tej części wystawy zostaną zaprezentowane stanowiska archeologiczne, odkrycia czy zjawiska szeroko związane z epoką, takie jak Stonehenge (funkcjonujące w powszechnej świadomości, choć już niekoniecznie związane z neolitem), Catal Huyuk, osady palafitowe z przedgórza Alp, wczesnoneolityczne długie domy, kamienne osady z Orkadów, świątynie na Malcie, czy znalezisko Oetzi’ego – Człowieka z Lodu. Ważne jest, aby przedstawić neolit oraz eneolit europejski w kontekście tego, co w tym samym czasie

ma miejsce w innych częściach świata, np. Stare Państwo w Egipcie (piramidy) czy cywilizacja Sumerów w Mezopotamii (pismo klinowe). Istotnym elementem tej części ekspozycji będzie interaktywna oś czasu z najważniejszymi symbolami epoki jako sposób na dotarcie z wiedzą do różnych grup odbiorców.

Ekspozycje: kopie sztandarowych zabytków związanych z neolitem i eneolitem europejskim, w tym między innymi ceramiczną plastykę figuralną, narzędzia i przedmioty będące wynikiem procesu metalurgii miedzi i wytwórczości soli, najciekawsze przykłady ceramiki z różnych rejonów Europy, elementy techniki (koło jezdne, wóz z zaprzęgiem), kontakty handlowe (na przykładzie znalezisk) itp.

Część 2. Życie codzienne w neolicie na ziemiach polskich i na zapleczu kopalń krzemienia:

W głównej części wystawy zostaną zaprezentowane realia neolitu na ziemiach polskich i na zapleczu kopalń krzemienia w Krzemionkach, a więc neolityzacja ziem polskich (skąd przybyli krzemionkownicy?), osadnictwo w regionie (zaplecze dla rozwoju górnictwa krzemienia nad Kamienną), pierwsi górnicy krzemionkownicy (kultura pucharów lejkowatych), apogeum górnictwa w Krzemionkach (kultura amfor kulistych), epigoni miejscowego górnictwa (kultura mierzanowicka).

Zamysłem jest chęć „przeprowadzenia” zwiedzającego poprzez całą epokę pokazując mu najważniejsze dla tamtych czasów zjawiska. Dlatego też, na wystawie powinny znaleźć się elementy dotyczące życia codziennego, gospodarki, techniki, ale także wierzeń i kultury duchowej. Aby wystawa nie odbiegała od obowiązujących dziś standardów proponuje się zaprezentować wszystkie ww. aspekty w formie scen z życia ludzi z epoki zrekonstruowane w skali 1:1. Integralną część całej ekspozycji stanowiłyby dyskretnie wkomponowane w całość gabloty z oryginalnymi zabytkami (zabytek stanowi podstawową treść, dla której tworzy się muzea) oraz nowoczesne elementy przekazu (np. obrazy emitowane przez panele LCD, rzutniki multimedialne itd.). Niezmiernie ważne będzie wykorzystanie wszystkich środków działających na zmysły odwiedzającego, czyli światła, dźwięku, zapachu, czy też możliwości dotknięcia danego przedmiotu.

Planowana ekspozycja byłaby oparta przede wszystkim na znaleziskach z rejonu Wyżyny Sandomierskiej i Przedgórza Iłżeckiego, czyli zaplecza pradziejowych kopalń krzemienia. Źródła lokalne nie zawsze jednak pozwalają na zaprojektowanie odpowiednich rekonstrukcji. Dlatego też konieczne będzie posłużenie się wynikami badań na środkowoeuropejskich stanowiskach odpowiadających chronologicznie i kulturowo największemu rozkwitowi

górnictwa krzemienia z okolic Krzemionek. Technicznie planowane jest wykorzystanie zarówno przestrzeni wzdłuż ścian sali wystawowej jak i środka pomieszczenia. Wstępnie do ekspozycji zakwalifikowano następujące tematy:

- Początki neolitu. Grupa pierwszych rolników przy pracy (ręczna uprawa roli).

Scena ma na celu pokazanie ogromnej zmiany jaka zaszła w momencie pojawienia się na naszych ziemiach pierwszych rolników. Nomadyczny tryb życia zamieniono na osiadły (pojawiają się trwałe osady), rozpoczęto uprawiać rolę. Z rejonu Krzemionek znane są stanowiska pierwszych rolników (np. Szewna).

- Neolit rozwinięty. Rzemiosła kultury pucharów lejkowatych – krzemieniarstwo (pracownia krzemieniarska) i garncarstwo (warsztat garncarza).

W formie plastycznej zrekonstruowany będzie fragment osady ze stanowiskami produkcyjnymi. Będzie to stanowisko krzemieniarza, jako przedstawiciela „przemysłu” używającego surowca, na którym opierała się znaczna część ówczesnej gospodarki (produkcja narzędzi i broni w sposób charakterystyczny tylko dla tego okresu) oraz garncarza. W tym drugim przypadku pokazane będzie charakterystyczne dla neolitu upowszechnienie ceramiki naczyniowej, jako jeden z wyznaczników tzw. rewolucji neolitycznej.

- Neolit rozwinięty. Użycie sprzężaju.

W neolicie dokonano wynalazku sprzężaju oraz wozu transportowego. Najstarsze na świecie znalezisko przedstawiające właśnie ten wynalazek znany jest z Polski (Bronocice), natomiast z Ostrowca pochodzi symboliczny ryt na naczyniu, który badacze interpretują jako przedstawienie wozu czterokołowego. Wozy zaprzęgane były w woły, choć najprawdopodobniej udowodniono już konia. Kolejna scenka ma przedstawiać użycie właśnie tego wynalazku i być powiązana ze zobrazowaniem innych wynalazków technicznych oraz zagadnienia dystrybucji i wymiany towarów.

- Późny neolit. Grupa pasterzy kultury amfor kulistych (wraz ze zwierzętami) oraz ich zwyczaje i rytuały.

Wraz ze zmianami środowiska w późnym neolicie nastąpiła też zmiana gospodarki stosowanej przez człowieka. Z gospodarki typowo rolniczej mieszkańcy regionu zaczęli przechodzić na model pasterski. Za takich hodowców-pasterzy postrzegana jest nadal kultura amfor kulistych, uważana też za twórców największych kopalń krzemionkowych. Scena ma przedstawiać grupę ludzi z tego okresu (późny neolit), zwierzęta ówczesnie hodowane oraz

obrzęd „składania darów ziemi” – ofiary ze zwierząt. Poruszone tu będzie także zagadnienie wierzeń związanych z krzemieniem pasiastym oraz z przygotowaniem do zawodu górnika.

- Wczesna epoka brązu. Grupa przedstawicieli kultury mierzanowickiej (rekonstrukcje strojów, ozdób, uzbrojenia, etc.)

Na początku epoki brązu w regionie obserwuje się bardziej stabilne osadnictwo i ponowne przejście do gospodarki rolniczo – hodowlanej. Widoczne jest to m.in. w zakładaniu dużych cmentarzysk, dzięki badaniom których możliwe jest odtwarzanie wyglądu fizycznego i ubioru ludności tzw. kultury mierzanowickiej. Kolejna scenka ma przedstawiać grupę tej ludności podążającą na teren kopalń i/lub polowanie. Możliwe będzie tu pokazanie różnych, b. ciekawych elementów stroju oraz zwrócenie uwagi na szersze wykorzystanie nowego surowca – brązu.

- Obrządek pogrzebowy. Rekonstrukcje grobów typowych dla ludów neolitycznych i wczesnobrązowych.

Badania obrządku pogrzebowego przynoszą nam dużą porcję wiedzy na temat sposobu postrzegania rzeczywistości przez człowieka pradziejowego. Odkrywanie grobów jest też najbardziej „medialne” w archeologii. Dlatego też proponuje się zrekonstruować fragment cmentarzyska z tamtej epoki, wraz z kośćmi ludzkimi i wyposażeniem. Ta „scena” wymagałaby pokazania różnych form pochówków, które powstawały zarówno z użyciem kamieni, drewna, jak i w formie jam ziemnych. Do celu rekonstrukcji mogą posłużyć oczywiście odpowiednio dobrane fragmenty skał lub też oryginalne obstawy grobów odkrywane podczas badań w regionie.

Ekspozycja: zabytki związane z życiem codziennym i rzemiosłami w neolicie i wczesnej epoce brązu, m.in.: garncarstwo (ceramika naczyniowa - prezentacja zróżnicowania typologicznego naczyń począwszy od wczesnego neolitu po wczesną epokę brązu, ze szczególnym uwzględnieniem ceramiki kultur pucharów lejkowatych, amfor kulistych i mierzanowickiej); rolnictwo (przedmioty związane z uprawą ziemi i produkcją pożywienia - motyki kamienne, kamienie żarnowe, rozcieracze); hodowla (np. plastyka zoomorficzna); obróbka krzemienia (narzędzia krzemienne - siekiery i dłuta, półwytwory narzędzi, odpadki produkcyjne i in.); obróbka kości i rogu (dłuta i szydła kościane); tkactwo (ciężarki tkackie, przęśliki).

Źródła pozyskania eksponatów: zbiory własne, długoterminowe wypożyczenia. W celu wyposażenia poszczególnych scen z modelami należy wykonać odpowiednią ilość kopii zabytków.

Część 3. Od surowca do kopalni:

Kolejna część ekspozycji zapozna zwiedzającego z pradziejowym górnictwem krzemienia i będzie stanowić wprowadzenie do zwiedzania podziemnej trasy turystycznej. Dotyczyć będzie zarówno samej kopaliny, którą wydobywano w pradziejowych wyrobiskach, jak i samych kopalń.

- krzemień pasiasty – w części tej znajdą się informacje o genezie i geologii tego wyjątkowego surowca; zaprezentowane zostaną hipotezy dotyczące powstawania koncentracji krzemiennych w okresie późnej jury (multimedialna rekonstrukcja dna jurajskiego morza oraz życia w nim przedstawiona na wielkoformatowym monitorze, w formie mappingu lub „kapsuły czasu” przenoszącej o 150 mln lat wstecz)
- wydobywanie – prezentacja organizacji pracy w kopalni, eksploatacji, obróbki i dystrybucji krzemienia poprzez multimedialne rekonstrukcje w postaci krótkich filmów oraz rekonstrukcje rzeczywiste zabytków, które się nie zachowały (głównie drewnianych oraz z innych materiałów organicznych) w kontekście oryginalnych zabytków umieszczonych w specjalnie zaprojektowanych gablotach (np. imitujących fragmenty wyrobisk górniczych)
- kulminacyjnym elementem zwiedzania tej części wystawy będzie model szybu (przekrój) kopalni neolitycznej w skali 1:1, z widoczną obudową górniczą, profilami skalnymi, podszymbem i fragmentami wyrobisk oraz realistycznie zrekonstruowanymi modelami górników „uchwyconych” w różnych momentach pracy (np. zjazd do kopalni, załadunek i transport urobku itp.). Przy wykorzystaniu największej, północnej ściany sali wystawowej będzie można osiągnąć wysokość przekraczającą 5 m. Szyb jest jedynym elementem kopalni, który nie jest prezentowany na trasie podziemnej, będzie więc stanowił ważne uzupełnienie przedstawienia Krzemionek jako całości. Powinien również stanowić robiący wrażenie „mocny akcent” zachęcający do wyruszenia na dalszą trasę zwiedzania.

Ekspozyty na wystawę: próbki różnych surowców krzemiennych, fragm. krzemienia pochodzące z różnych etapów produkcji narzędzi – świadectwo działań i umiejętności człowieka pradziejowego; narzędzia służące do wydobywania i obróbki krzemienia oraz ich rekonstrukcje do celów inscenizacji modelowych (ze skał krystalicznych, krzemienia, poroża, drewna) – zbiory własne oraz zamówione rekonstrukcje

WYSTAWA W SZYBIE „ZENON”

Wystawa w szybie „Zenon” będzie stanowiła kontynuację narracji prezentowanej przez przewodnika podczas drogi między budynkiem muzeum, kopalnią nr 6 i pomostem widokowym. Dzięki planowanej modernizacji pawilonu naszybowego uzyska się większą powierzchnię ściany północnej, co umożliwi montaż dużego ekranu i prezentację na nim krótkiego filmu prezentującego historię i walory trasy podziemnej (ok. 3-5 min). Plastikowa diorama z wyrobiskami kopalni 7/610, dotychczas prezentowana w budynku, po odpowiednich poprawkach zostanie przeniesiona do sąsiedniego pawilonu „Wojciech”, gdzie będzie doskonałym uzupełnieniem prezentowanych tam treści.

W pawilonie „Zenon” przewidziana jest ekspozycja poświęcona całemu regionowi wydobywania krzemienia jaki funkcjonował na północ od Gór Świętokrzyskich pod koniec epoki kamienia i w epoce brązu („Prahistoryczne Zagłębie Krzemienionośne”):

- Kopalnie w Krzemionkach nie są jedynymi kopalniami w regionie, stąd ważne jest aby zwiedzającym przybliżyć inne miejsca prahistorycznej eksploatacji krzemienia („Borownia”, Ożarów, Świeciechów, Wierzbica itp.), jak również inne, lokalne rodzaje surowców (krzemień czekoladowy, ożarowski, świeciechowski, itp.)
- Pole eksploatacyjne w Krzemionkach. Jedną z największych wartości Krzemionek jest doskonale zachowany krajobraz pogórnicy pola eksploatacyjnego. Zwiedzający zapoznają się z jego wielkością, rzeźbą, liczbą kopalń, warunkami geologicznymi a także dotychczasowymi zniszczeniami i aktualnymi zagrożeniami.

Proponowany jest sposób prezentacji powyższych treści na wystawie w formie podświetlanych, wolnostojących kasetonów typu lightbox. Obok nich należy przewidzieć możliwość umieszczenia zabytków lub ich kopii oraz próbek różnych surowców krzemiennych. Centralną częścią wystawy będzie diorama z wydrukiem 3D całego pola górniczego w Krzemionkach. Wydruk zostanie oparty o wizualizację skanowania laserowego LIDAR. Dzięki temu możliwe jest odtworzenie w najdrobniejszych szczegółach całej rzeźby powierzchni zabytkowego terenu. Diorama o wymiarach ok. 1,5/2,0 x 2,0 m zostanie umieszczona w obudowie o wysokości ok. 1 m. Uzupełnieniem ekspozycji w pawilonie „Zenon” będą rozmieszczone w kilku punktach niskie kubiki z okazami konkrecji krzemienia pasiastego, których zwiedzający będą mogli dotknąć.

TRASA PODZIEMNA I SZYB WENTYLACYJNY¹

W trakcie zwiedzania podziemnej trasy turystycznej turyści przechodzą przez podszybie szybu wentylacyjno-ewakuacyjnego, który jest zarówno najgłębszym szybem na terenie całej trasy podziemnej jak i największym profilem geologicznym w jej obrębie. Stwarza to niepowtarzalną okazję prezentacji geologii złoża krzemienia pasiastego w obrębie niecki Magonie – Folwarczysko. W profilu widoczne są przynajmniej 3 odmiany wapienia, które posiadają odmienną strukturę i właściwości. Planowana jest ich prezentacja przy użyciu dotykowego ekranu LED, na którym wyświetlony będzie przedstawiony schematycznie profil szybu. Dotknięcie jednej z wyróżnionych warstw spowoduje pojawienie się informacji o niej na ekranie oraz podświetlenie rzeczywistej warstwy na profilu. Tak jak w przypadku pozostałych części wystawy organizowanej w ramach trasy turystycznej wskazane jest przystosowanie jej do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne z dysfunkcją narządów wzroku i słuchu.

WYSTAWA W SZYBIE „STEFAN”

Pawilon z szybem „Stefan” stanowi wyjście z podziemnej trasy turystycznej, tutaj też przewidziana jest ostatnia część wystawy. Tematyka wystawy będzie bezpośrednią kontynuacją ekspozycji w podziemnej trasie turystycznej, gdzie zwiedzający zapoznawali się z „żywym” zabytkiem i oglądali miejsca, które nie zmieniły się od pięciu tysiącleci. Pawilon „Stefan” stanie się miejscem, gdzie odwiedzający będzie mógł zobaczyć to co działo się na powierzchni kopalń w czasach kiedy pracowały. Po wyjściu z podziemi turystom zostanie zaprezentowany krótki film (max. 3 min.). Widzowie przeniosą się do obozowiska górniczego. Oglądający zobaczą życie codzienne w części naziemnej kopalni - najbliższe otoczenie szybu kopalni (np. praca przy wyciąganiu urobku z szybu), krzemieniarzy przy pracy, kupców, którzy ładują surowiec na wóz, myśliwych wracających z polowania itp. Animacji towarzyszyć będą naturalne dźwięki – odgłosy lasu, ludzi przy pracy, zwierząt. Animacja wyświetlana będzie z 2-3 podwieszanych rzutników na przeszkleniach ścian wschodniej i częściowo północnej pawilonu. Turyści wychodzący z podziemi odniosą wrażenie „wędrowki w czasie” i „otoczenia” przez prาดziejową rzeczywistość.

Po zakończeniu prezentacji zwiedzający będą mogli obejrzeć niewielką wystawę poświęconą odkrywcy kopalń J. Samsonowiczowi oraz jej badaczom. Podobnie jak w przypadku „Zenona” treść tej wystawy prezentowana będzie na podświetlonych ściankach

¹ uzależniona od rodzaju i wielkości zamontowanej windy w szybie

typu lightbox. Po obejrzeniu wystawy turyści udają się z przewodnikiem w kierunku rekonstrukcji wioski i budynku muzeum.

Przygotowali:

Artur Jedynak

Kamil Kaptur